

heden', som indeholder spirene til den moderne stats 'organiserede magt' og på den anden side afgrænser den tidligt moderne stat fra middelalderens. Dr. Schleif betoner – indenfor en horisont, som nok er for snævert tysk – at udviklingsprocessen ikke foregik på rigsplan, men (under meget varierende former) i territorialstaterne; Bremen kan ikke gøre krav på at fungere som alment paradigme, men forf.s mål er at indkredse »die idealtypischen Wesenmerkmale« i mangfoldigheden, og til disse træk hører fremfor alt jo dualismen i den tidligt moderne stænderstat. Dr. Schleifs undersøgelser er gennemført med fast og kyndig hånd ved analyser af den reelle magtfordeling mellem det centrale, fyrstelige regeringsapparat og stænderne bag de normative forskrifter. Ikke mindst kan der være grund til at hæfte sig ved hans undersøgelser af 1600-tallets velkendte spændinger i finans- og militærforvaltningen; endelig indeholder bogen – fra danske synspunkter værdifulde – bidrag til belysning af Frederik III.s regeringsperiode som ærkebiskop. Alt i alt en dygtig og velgennemført undersøgelse, som på værdig måde slutter sig til dr. K.-R. Böhm's studier over den svenske administration efter 1645.

E. Ladewig Petersen

Armgarde von Reden: Landständische Verfassung und fürstliches Regiment in Sachsen-Lauenburg (1543–1689). Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte Bd. 41. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1974. 284 s. + 1 kort, DM 51.

Sachsen-Lauenburg opstod 1296 ved delingen af kurfyrstendømmet Sachsen og ophørte som en selvstændig magt i 1689, da hertugslægten uddøde. Det lille fyrstendømme udmærkede sig egentlig ikke på anden vis end ved selve dette at eksistere. Valget af Sachsen-Lauenburg som studieobjekt synes da heller ikke dikteret af lokalpatriotiske motiver. Netop territoriets lidenhed sætter forf. i stand til at gennemføre en utroligt omfattende analyse af en stat, eller rettere en stat i svøb, som hun oftest udtrykker de. End ikke de vadsække, kancelli-budene var udrustet med, lades ude af betragtning (s. 130). Generelt er synsvinklen den typologiske i højere grad end de specifikke, politiske faktorer. Forf. advarer imod at sondre skarpt mellem centraladministration og stænder. For Sachsen-Lauenburgs vedkommende var der tale om et integreret system. Uundgåeligt strejfses stedvis personer og forhold i nabostaten, det oldenborgske monarki. Det gælder sagen om de nederlandske flygtninge af gendøberisk observans, som Heinrich Rantzau installerede på sit lauenburgske gods (s. 167–68). Også den entreprenante hertug Adolfs politik belyses, og det gælder endelig slægterne Barby og Schack. Disse sidespring er imidlertid blot en følge af bogens egentlige sigte: karakteristikken af Sachsen-Lauenburg som stat. For alle dyrkere af administrationshistorien vil bogen være spændende læsning.

Mikael Venge

Hellmut Diwald: Wallenstein. Eine Biographie. Bechtle Verlag, München und Esslingen, 1969. 555 s.

Golo Mann: Wallenstein. Sein Leben erzählt von Golo Mann. S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1971. 1.368 s.

Golo Mann und Ruedi Bliggenstorfer: Wallenstein. Bilder zu seinem Leben. S. Fischer Verlag, Frankfurt, 1973.

Antallet af bøger og tidsskriftartikler om Wallenstein nærmer sig de 3.000, og efter en stilstand på et årti er der med ét års mellemrum udkommet to af hinanden uafhængige,

store Wallenstein-biografier på tilsammen næsten 2.000 sider, hvoraf Golo Manns bog allerede i 1971 nåede det rekordagtige oplagstal på 100.000 eksemplarer, og tilmed med en engelsk udgave under forberedelse.

Kan der da virkelig siges mere af betydning om Wallenstein, efter at det grove arbejde med arkivforskning, publikation og analyse af det mest centrale kildemateriale blev gjort af tidligere generationer af historikere som H. Hallwich, Emil Hildebrand, O. Lorenz m. fl.? Ja det er for så vidt overraskende, at der netop i disse år er fremdraget meget hidtil ukendt kildemateriale om Wallenstein og 30-årskrigen specielt fra Wallensteins krigskancelli i Prag, hvis 17.000 aktstykker ingen tidligere for alvor har beskæftiget sig med, men som nu sammen med kilder fra forskellige centrale og især lokale arkiver er under udgivelse (hovedsagelig i regest-form) i den stort anlagte serie *Documenta Bohemica Bellum Tricennale Illustrantia* (hidtil udkommet er bd. 1: Josef Polišenský: *Der Krieg und die Gesellschaft in Europa 1618-1648*, 1971; bd. 2: *Der Beginn des Dreissigjährigen Krieges. Der Kampf um Böhmen. Quellen zur Geschichte des Böhmischesen Krieges (1618-1621)*, 1972 og bd. 4: *Der Dänisch-Niederdeutsche Krieg und der Aufstieg Wallensteins. Quellen zur Geschichte der Kriegsergebnisse der Jahre 1625-1630*, 1974).

Golo Mann har fået dele af dette materiale stillet til rådighed, men det synes dog ikke på afgørende punkter at have sat sit præg på fremstillingen. For det største problem for Wallenstein-forskningen er jo på den ene side den kolossale mængde af kilder og på den anden side den meget påfaldende mangel på primære kilder til nogle af de helt afgørende begivenheder i Wallensteins liv. Det gælder således aftalen i Bruch 25. nov. 1626 mellem Wallenstein og kejserens udsending, der kom til at betyde et vendepunkt i krigen, men som kun kendes fra en tvivlsom beretning til kurfyrst Maximilian af Bayern. Det samme gælder aftalen i Göllersdorf 13. april 1632, hvori blev fastslået de betingelser, på hvilke Wallenstein igen overtog overkommandoen. I tilslutning til bl. a. Ranke mener Mann, at der aldrig har eksisteret nogen skriftlig kontrakt, medens Diwald argumenterer for, at den må være blevet tilintetgjort efter mordet på Wallenstein. Og endelig svigter kilderne til det spørgsmål, som især har interesseret historikerne, nemlig Wallensteins påståede højforræderi ved forhandlinger med Sachsen, Frankrig og Sverige rettet mod kejseren. Og netop om dette forhold indeholder hans tusindvis af kendte breve ikke én linie. Oplysningerne haves kun fra hans kontaktmænd til de tjekiske emigranter og svenskerne, hvoraf den mest kendte beretning stammer fra emigranten Rašín, som imidlertid først er skrevet i 1635 på bestilling af kejseren.

Begge forfattere motiverer da også deres bøger med, at til en dybere forståelse af problemet Wallenstein er kildekritik og arkivforskning ikke tilstrækkelig, kun ved en intens og alsidig analyse af Wallensteins personlighed og hans samtid kan man gøre sig håb om at forklare de mange åbne spørgsmål. I logisk konsekvens af dette er det da, i modsætning til de fleste tidligere biografier, ikke så meget Wallensteins sidste dramatiske år, der optager disse to forfattere, som det er hans ungdom og tidligste militære og politiske løbebane, hvor hans normer og syn på tiden og dens store problemer blev skabt.

Hellmut Diwald er professor i historie i Erlangen. Hans tidligere produktion vedrører især teoretiske emner og Tysklands historie i det 19. årh. Udover redaktionen af en ny udgave af Rankes bog om Wallenstein, har han ikke før beskæftiget sig med det 17. årh. Hans bog er velskrevet omend den i stilistisk henseende på ingen måde kan måle sig med Golo Manns, og den er for så vidt lettere læselig, som den nøje holder sig til emnet og ikke forfalder til Manns undertiden vidtløftige digressioner. Men til gengæld har den en række formelle mangler. Især må man beklage, at der til de over 500 siders kon-

centreret tekst ikke findes et register, ikke ét kort og kun en meget summarisk bibliografi med nodtorftige henvisninger. Som håndbog betragtet er den altså temmelig vanskelig at benytte. Det er klart, at skandinaviske forhold må spille en underordnet rolle i et værk med dette anlæg. Men man kan dog undre sig over, at Diwald ikke ulejlig sig sig med blot en kortfattet skildring af baggrunden for Christian 4.s og Gustav Adolfs indgriben i krigen. Mærkværdig er også skildringen (uden kildehenvisninger) af, hvordan Christian 4. i efteråret 1627 som følge af et bondeoprør må flygte over Sjælland forklædt som fisker (s. 387).

Golo Manns bog har heldigvis ikke i betragtning af bogens omfang de samme formelle mangler: med hele 3 registre, en omfattende systematisk bibliografi og fyldige henvisninger kan den nemt anvendes også som håndbog.

Golo Mann blev født i 1909, og efter en lang karriere som universitetslærer ved franske, amerikanske og tyske universiteter har han trukket sig tilbage til Schweiz, for at hellige sig sit historiske og litterære forfatterskab. Han har en omfattende produktion bag sig, her skal blot nævnes hans værdifulde bidrag til Propyläen-Weltgeschichte, hvor han bl. a. skrev bd. 7 om 30-årskrigen. Interessen for Wallenstein går tilbage til studietiden, hvor hans specialeopgave fra 1932 handlede om Wallenstein-forskningens historie. Golo Mann har et særdeles omfattende kendskab til kildematerialet og litteraturen (også den tjekkiske). Og det er lykkedes for ham at videregive denne fond af viden på en måde, som er alt andet end leksikalsk, men som tværtimod i formen stærkt nærmer sig den historiske roman, samtidig med at den interesserede læser via note-apparatet er i stand til selv at arbejde videre med specielle problemer. Bogen er meget mere end blot en biografi. Formålet, at skildre personen og hans samtid som en helhed, har impliceret dybtgående analyser af såvel den indre tyske og bøhmiske som den internationale politik, den militærtekniske udvikling, Wallensteins finans- og godsforvaltning, helt ned til en undersøgelse af Wallensteins sygdom, ja tilmed som et appendix en analyse af hans medicin-forbrug ud fra hans sidste apoteker-regning.

Begge forfattere er naturligvis opmærksomme på problemet med finansieringen af de store hære, som kejseren på ingen måde var i stand til at løse, undtagen ved at lade officererne selv og her først og fremmest Wallenstein afholde udgifterne af deres egne midler. Det er også tydeligt, at den væsentligste baggrund for såvel »sammensværgelsen« i Plzeň i foråret 1634 blandt Wallensteins officerer, som kejserens beslutning om at afsætte og evt. henrette Wallenstein skyldes de økonomiske vanskeligheder. Officerernes eneste chance for at få forrentet og helst refunderet den investerede kapital i form af hvervepenge, sold og forsyninger til tropperne bestod i at Wallenstein beholdt overkommandoen, og omvendt havde kejseren ingen mulighed for at betale sin enorme gæld til Wallenstein og hans hær. Det er ejendommeligt, at ingen af de to forfattere lader dette spørgsmål få en mere fremtrædende placering i fremstillingen.

Golo Manns bog er næsten uden illustrationer, og på opfordring af forlaget har forfatteren i 1973 udarbejdet et særligt billedhæfte. Og man må sige, at han i samarbejde med den ganske unge fotograf Ruedi Bliigenstorfer har haft held til at skabe en bog, der i kvalitet hæver sig højt over, hvad der ellers publiceres i den genre. Der er her ikke nogen gentagelse af gamle, hyppigt reproducerede illustrationer, men derimod fotografier af portrætmalerier af Wallenstein og hans samtidige, af steder og bygninger hvor væsentlige begivenheder i Wallensteins liv udspillede sig og af enkelte vigtige originalbreve.

Ved hjælp af en raffineret foto- og montageteknik er det lykkedes at få billederne til at gengive og belyse stemningen i biografien, som derved har fået et værdifuldt supplement.

Karl-Erik Frandsen